

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -6- Stories of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazakî -6-

Hasan ÇİFTÇİ¹

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun eski halklarının dillerinden Farsî, Kurmancî ve Zazakî bazı ortak atasözlerini ve hikâyelerini konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimlerini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumların tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bu makale, aynı konuda daha önce bu derginin muhtelif sayılarında seri halde yayımlananların altıncısıdır. Bu çalışmada da insanın içinde bulunduğu *en zor durumlarda* karamsarlığa kapılmadan *yaratıcı gücün devreye girmesini ümit etmesini* işaret eden bazı ortak atasözleri (*mesel*) ve ilgili hikâyeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, hikâye, Allah büyüktür, Farsî, Kurmancî, Zazakî.

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the

1 Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (hciftci62@hotmail.com).

passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This is the sixth article of the previously published articles on the same subject in the other issues of the journal in series. In this study, I will discourse on the common proverbs and related stories which signal *to wish the creature power to step in without descending into desperation in the most difficult situations*.

Keywords: Proverb, stories, God is the greatest, Persian, Kurmanji, Zazaki

Giriş: Bu makale seri halde yayımlanması düşünülen Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak deyim veya atasözleri ve hikâyeleriyle ilgili makalelerin altıncısıdır. Diğerleri daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*'nin farklı sayılarında yayımlanmış ve ilgili bazı ortak atasözleri konu, anlam ve biçim açısından analiz edilmiştir.

Burada da insanın en zor zamanlarda kendine veya başkasına moral vermek ve hala ümidinin var olduğunu ima etmek amacıyla sık sık söylediği; “Allah büyüktür”, “Xodâ buzorg-est”; “Xwedê mazin-e”; “Homay pil o” Farsî, Kurmancî ve Zazakî ortak atasözü veya deyimler ve aynı anlamda kullanılan diğerleriyle ilgilidir. Hayatta birçok olayda görüldüğü gibi insan bazen üstesinden gelmesi imkânsız gibi görünen zor bir duruma veya felakete yahut bir kral veya siyasî iktidarın camı pahasına baskısı veya tehdidine maruz kalabilir ve böylece bütün çareler tükenir. Böylesi durumlarda o insanın mutlak güce sahip olan Allah’a dayanması, güvenmesi ve ümidini yetirmemesi için söylenen ve zamanla yaygın hale gelen İslam milletleri arasında ortak birçok atasözü, deyim ve bunlarla ilgili hikâye mevcuttur. Bu makalede aktarılacak ilgili hikâyelerde, aşağıda üzerinde durulacağı gibi iki tarihi şahsiyet olan Habîb-i Neccâr ve Sultan Sultan Mahmud’un isminin öne çıktığı görülür.

I. İlgili Atasözleri:

Konuyla ilgili ortak atasözlerini şekil ve içerik açısından üç şu grupta değerlendirmek uygun düşer:

1. Allah’ın sonsuz gücünü önplana çıkaran atasözleri

Burada ilkin Müslüman milletlerin inanılması zorunlu olan ve kaynağı *Kur’ân* ve Sünnete (Hz. Peygamber’in uygulamasına) dayanan Allah’ın sonsuz büyüklüğü, gücü, kudreti, iradesi, kullara yönelik merhameti vs. sıfatlarına işaret eden bazı ortak atasözlerine yer verilecektir. Bu tür atasözlerine göre her-

şeyi ve insanı yaratan yüce Allah'ın gücü, kuvveti, kudreti ve iradesi karşısında hiçbir beşerin, kralın, sultanın, şahın gücünden söz edilemez. Bir zorba kral ve şahın yahut başak bir zalimin, haksız yere bir insana zarar vermek için onun aleyhinde kurduğu tuzak ve kötü planlar boşa çıkabilir. Dolayısıyla bir insanın işleri kötüye gittiği zaman ya da kötü bir durumla karşılaştığı zaman, onun hemen karamsarlığa kapılmaması; ümidini büsbütün kaybetmemesi gerekir. İnsanı yaratan ve ona rızık veren yaratıcı en zor zamanlarda da kuluna yardımcı olup kendisini kurtarabilir. Merhameti ve gücü sonsuz olan yaratıcı, sahibi olduğu kulunu karşılaştığı problemden dolayı çaresizlik içinde bırakmaz.

a) F (Farsî):

خدا بزرگ است.

Xodâ bozorg-est. (Dihxodâ, II, 717)

Allah büyüktür.

خدا کریم است

Xodâ kerîm-est. (Dihxodâ, II, 719)

Allah Kerimdir.

Farsça'da bu iki atasözü bir insanın içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için hala ümidin var olduğunu ifade etmek için kullanılır.

b) K (Kurmançî): Xwedê mazin e.

Allah Büyüktür.

Xwedê kerîm e. (Bingöl, 320)

Allah kerimdir.

Xwedê padişakî mezin e. (Hesen, 261; Mazî, 409)

Allah büyük bir padişaktır.

c) Z (Zazakî): Homay pîl o./ Homay pîl pîlân o.

Allah büyüktür./ Allah büyüklerin büyüğüdür.

Homay kerîm o.

Allah Kerimdir.

Homay qul bî wehar neverdenü.

Allah kulunu sahıpsiz bırakmaz.

c) S (Sorani): Xwâ gewre-es. (Seccâdî, 206)

Allah büyüktür.

Xwâ le dâyk û bâwk rehmdârter e. (Seccâdî, 206)

Allah anne babadan daha merhametlidir.

d) T (Türkçe): Allah büyüktür. (Yurtbaşı, 24)

Allah kerimdir.

Allah bir karıncasından bile geçmez. (Albayrak, 141)

Allah kulundan geçmez. (Albayrak. 144)

Allah kulunu darda komaz. (Albayrak, 144)

Hemen hemen aynı anlamları ifade eden bu ortak atasözleri insanın başına gelen zor durumdan hâlâ kurtulma ümidinin var olduğunu ifade etmek için kullanılır. Allah zor zamanda kullunun imdadına kavuşabilir ve onu çaresizlik içinde bırakmaz. Ancak *Allah kerimdir* ve *Allah büyüktür* şeklinde olanlar, bazen tehdit etme ve doğacak bir fırsatta öd almayı ima etmek amacıyla da söylenir.

2. Allah'ın hikmet yönünü ön plana çıkaran atasözleri

Bu grupta yer alan ve hem şekil hem içerik açısından ortak olan atasözlerine göre: Allah herhangi bir konuda, hikmet gereği kuluna bir kapı kapatsa; yani kul aşılması imkânsızmış gibi görünen bir olaya, sıkıntıya maruz kalırsa, merhameti gereği Allah önüne başka kapılar açar; o olayın ve sıkıntının aşılması için başka başka çözüm yolları gösterir. Herşeye hükümran olan Allah birdir ama sıkıntıya uğrayan kulu için akla gelmeyen binlerce kapı aralayabilir.

a) F:

خدا گر ببندد ز حکمت دری به رحمت گشاید در دیگری

Xodâ ger bended zi hikmet derî be-rehmet guşâyed der-i dîgerî

Allah hikmet gereği bir kapı kapasa; rahmetiyle bir başka kapı açar.

(Sa'dî-i Şîrâzî, *Bûstân*, 2. baba. Dihxodâ, II, 719)

ایزد هرگز دری نبندد بر تو تا صد دیگر به بهتری نگشاید

Îzed hergiz ne-bended ber to; tâ sad dîger be-bihterî neguşâyed

Allah sana daha iyi yüzlerce kapı açmadan; asla bir kapı kapatmaz.

(*Esrâu't-tevhîd*)²

b) K: Xwedê deriyekî dadide, sed deriyan vedike. (Bingöl, 317)

Allah bir kapı kapatır, yüzlercesini açar.

Xwedê deriyekî digire, heftan vedike. (Oncu, 673)

Allah bir kapıyı kapatır, yedisini açar.

Xwedê yek e û rê hezar. (Tîgrîs, 250)

Allah birdir, kapı bin.

Xwedê derîkî bigire, wê yekî veke. (Mazî, 407)

Allah bir kapıyı kapatsa, birini de açar.

c) Z: Homay yo ber bîgir zafin ken a.

Allah bir kapıyı kapatsa, çok kapıyı açar.

2 Bu beyit hem Rûdekî hem Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr'ın şiirleri içinde yer almaktadır. Bk. Dihxodâ, I, 326; krş. <https://ganjoor.net/roodaki/baghimande/sh49>. (Erişim: 11.011.2018/19:20)

Allah yew, ber henzar; Allah yew ber kuen a.

Allah birdir, kapı bin; Allah bir kapı açar.

d) S: Xudâ ham-u dark-ân nâ-bast-e. (Qâzî, 144)

[Xudâ hemû derkân nâ-best e.]

Allah bütün kapıları kapatmaz.

Xudâ dark-ek-i da-bast-e, sat-ân da-k-ât-ava. (Qâzî, 141)

Allah bir kapıyı kapatsa, yüzlercesini açar.

Xwâ dere egrê we derêkiş akâtew. (Ruxzâdî, 169)

Allah bir kapıyı kapatsa bir kapıyı da açar.

e) T: Allah bir kapıyı kaparsa, bin kapıyı açar. (Albayrak, 141)

3. Allah'ın çaresiz kalan kullarına yardımına vurgu yapan atasözleri

Bu grupta yer alan ve hem şekil hem içerik açısından ortak atasözlerine göre: Allah bütün zorbalardan, krallardan, şahlardan, sultanlardan ve hatta akrabalarından ve anne babadan daha büyüktür ve daha merhametlidir. Zorbaların haksız yere güçsüz ve zayıf insanlara karşı kurdukları tuzaklar ve planlar her zaman tutmaz. Allah dilerse onların bu tuzaklarını boşa çıkarabilir ve o çaresiz insanlar kutulabilir.

a) F:

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez Sultân Mehmûd bozorkter-est). Hazrâ'î, 1046)

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

خدا از پدر و مادر مهربانتر است.

Xodâ ez peder û mâder mihrebânter-est. (Dihxodâ, II, 716)

Allah baba ve anneden daha şefkatlidir.

b) K: Xwedê ji dê û baban emîntir e. (Bingöl, 319)

Allah anne babalardan daha güvenlidir.

Hebîbê Nekar, were raze wekî her car, Xwedê yek e derî hezar.

Hoste nekar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar. (Bingöl, 155)

Osta nekar, raze wek her car, Xwedê yek e, dêrî hezar. (Nûpelda, 47)

Yukarıdaki Kurmançî üç atasözü az farklı şekillerde ifade edilse de hepsinin Türkçe çevrisi şöyledir:

Marangoz ustası, her zamanki gibi gel uyu, Allah birdir kapı bin.

Aynı atasözlerinin şu varyantları da dikkat çekicidir:

Hoste nekar rabe wek her car, rizq yeke û derge her car. (Badikî, 14)

Marangoz ustası her zamanki gibi kalk, rızık birdir, kapı bin.

Hoste Nekar razê mina her car Xwedê yek e delîl hezar (Zinar, Xwençe I,16)

Hosta necar tu binive wekî her car, Xwedê yek e delîl hezar. (Tîgrîs, 120)
Marangoz ustası sen her zamanki gibi uyu, Allah birdir, kılavuz bin.

Dolaba hebîbê necar, xewke wek hercar, şev yek e dergeh hezar. (Hesen, 87)
Habîb-i Necar'ın dolabı, herzamnki gibi uyu, gece birdir, kapı bin.

Hosta necar were binve wek her car, şev yeke dergeh hezar. (Derşewî, 111)
Marangoz ustası her zamanki gibi gel uyu; gece birdir kapı bin.

Meriv tevdîra dike û Xwedê teqdîra dike. (Seydayê Tirej, 14)
İnsan tedbir alır, Allah takdir eder.

c) Z:

Hebîbê Necar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar.
Hebîbê Necar, her zamanki gibi gel uyu, Allah birdir kapı bin.

d) S: Necar! Binû bê xem û xeyar, Xwa yek e û dergey hezar. (Hewlêr mîntıkası)
Ey Marangoz! Gamsız tasasız uyu; Allah birdir kapı bin.

Xwâ lê sultân mehmûd qâyîmtir e. (Seccâdî, 206)

Allah Sultan Mahmud'dan daha kuvvetlidir.

Xudâ gav-ra-ter-a la-sultân mahmud-i. (Qâzî, 143)

[Xudâ gavrater a lasultân mahmud ê.]

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Xwudâ le Sultân Mehmûd gewretir e. (Weysî-Futûhî, 132)

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Özetle Allah, herkesten daha kudretli ve güçlüdür. O zayıf ve çaresizlerin dostu ve koruyucusudur. (Qâzî, 143)

e) T: Allah anne ve babadan daha merhametlidir.

f) A: Arapça):

ابن آدم في التفكير والرب في التدبير.

İbn âdem fi't-tefkîr ve'r-rebbu fi't-tedbîr.³

İnsanoğlu (çaresizlikten) efkârlı iken, Allah tedbir almaktadır.

العبد في التفكير والرب في التدبير.

El-'abdu fi't-tefkîr ve'r-rebbu fi't-tedbîr.⁴

Kul (çaresizlikten) efkârlı iken, Allah tedbir almaktadır.

Yazar bu Arapça atasözü için şunları kaydetmiştir: Kişi, başına gelen kötü bir halden kurtulmak için bir çıkış yolunu bulamadığından dolayı üzüntüye boğulurken, ulu ve yüce Allah ona lütufta bulunarak tedbir alınca, o kişi hiç düşünmediği bir çıkış yoluyla rahata kavuşur. Bu atasözü kişinin başına gö-

3 Ahmed Teymur Bâşâ, *el-Emşâlu'l-âimme*, Mısır 1956, 5.

4 Sâlih Ziyâdne, *Mine'l-emşâli'l-bedeviyye*, 1997, 13 (Elektronik yayın 2003. www.nashiri.net; erişim 11.11.2018/ 09:15)

rünürde aşılması imkânsız bir hal veya felaket geldiği zaman moral vermek ve yüce Allah'ın bir çıkış yolunu mümkün kılacağını ve çaresiz kalan kulundan vazgeçmeyeceğini hatırlatmak için söylenir.⁵

II. İlgili hikâyeler:

Görüldüğü gibi bu son şıktaki atasözlerinde iki tarihi ve evsanevi kahramanın adı yer almaktadır.

Biri Gaznelilerin en güçlü hükümdarı sayılan ve şark edebiyatı ile halk kültüründe geniş yer edinen ve farklı kimliklerle öne çıkan Sultan Mahmud (ö. 1030), diğeri kimliği belirsiz bir marangoz ustası (Hoste Necar)'dır. Aşağıda da görüleceği gibi atasözünün ve ilgili hikâyenin bazı varyantlarında “Hostê Necar” yerine “Hebîbê Necar” adı yer almaktadır. Dolayısıyla bu ikinci isimden hareketle hikâyenin Kur’ân’da (Yasînn sûresinde) yer alan kıssadaki halka Allah’ın dinini anlatmaya gelen elçilere destek olup şehir halkının onlara uymasını isteyen mazlum bir müminin (Habîb en-Neccâr: Marangoz Habîb) adından mülhem olabilir. Hikâyenin asıl kahramanı “Hebîbê Necar”ın yerine zamanla “Hostê Necar”ın geçmesi, Kürt kültürünün çeşitli nedenlerle değişime uğradığı veya sekülerleştirilmeye çabaladığı modern dönemlerin ürünü olarak yorumlanabilir.

Kur’ân’da yer alan kıssada, kahramanın asıl adı geçmez. İlgili ayetlerin meali şöyledir:

(Ey Muhammed!) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti.(13) Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. (14) Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.”(15) (Elçiler ise) şöyle dediler: “Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor.”(16) “Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”(17) Dediler ki: “Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.”(18) Elçiler de, “Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz” dediler.(19) Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”(20) “Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.”(21) “Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz.”(22) “Onu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim?

5 Ahmed Teymur Bâşâ, *el-Emşâlu'l-‘amme*, Mısır 1956, 5.

Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.”(23) ”O takdirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum.”(2) “Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!”²⁵ (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): “Cennete gir!” denildi. O da, “Keşke kavmim, Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!” dedi.²⁶⁻²⁷⁶

Diyaret Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan ilgi maddenin yazarı Merhum Süleyman Ateş kassada yer alan şahsiyetlerle ilgili tefsircilerin yorumlarını şöyle özetlemiştir:

“Müfessirlere göre elçilerin adları Yuhannâ, Pavlus ve Şem‘ünü’s-Safâ (Simon Petrus), gönderildikleri şehir ise Antakya’dır. Bunların tebliğini kabul eden mümin kişinin adı da Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrâil veya Habîb b. Mer‘î’dir. Tefsir kitaplarında Habîb’in *neccâr* (dülger), ipekçi, kassâr (bez ağartan) veya ayakbabcı olduğu, günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını tasadduk ettiği, cüzzam hastalığına yakalandığı için şehirden uzak bir yerde oturup [veya şehirden sürgün edildiği] ibadetle meşgul olduğu, iman ettiğini açıklayıp halkı da iman etmeye çağırınca taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü, kesilmiş başını eline alıp yürüdüğü rivayet edilir. Kur’an’daki âyetlerin üslûbu Hz. Peygamber zamanında bu kassanın bilindiğini göstermektedir. “Bir misal olarak şu şehir halkını onlara anlat” meâlindeki âyetle (Yâsîn 36/13) kısaca hatırlatılarak şehir halkının âkıbetinden ibret alınması öğütlenmektedir. Bu şehrin neresi olduğu, hadisenin ne zaman vuku bulduğu ve iman ettiği bildirilen şahsın kimliği konusunda hadislerde de bir bilgi bulunmamaktadır.”⁷

Ortadoğu İslâm coğrafyası ve kültüründe bir hayli meşhur olan Habîb-i Neccâr’ın adına Antakya’da hem bir türbe hem de bir cami bulunmaktadır.

Sultan Mahmud’un içinde yer aldığı varyantların eski dönemlere ait olmayıp (zira bakabildiğim ilgili eski Farsça ve Arapça kaynaklarda rastlamadım) özellikle Şii kültürün ve iktidarların etkin olduğu dönemlerin ve nüfuz alanlarının bir mahsülü olduğu düşünülmektedir. İlave olarak Sultan Mahmud’un adının, Farsça, Türkçe ve Kürtçe başka atasözlerinde iyi bir karakterle yer aldığını belirtmek gerekir.

Konuyla ilgili birçok Kurmancî ve elde edebildiğim birkaç Zazakî hikâye mevcuttur. Nitekim çocukluğumda yaşadığım Zazaca konuşulan muhitte (Elazığ/Karakoçan) de Kurmancî olarak şu atasözü söylenir: “Hebîbê Nekar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar” ve ardından da özetle şu hikâye Zazakî olarak anlatılırdı:

6 <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim: 10.011.2018/18:20)

7 Ateş, Süleyman, “Habîb en-Neccâr”, *DİA*, XIV, 373-374.

Bir şehirde kendi halinde yaşayan bir marangoz ustası varmış. Hanımı da çok güzelmiş. Bir gün padişah şehirde gezerken gözü marangozun hanımına takılır. Ona sahip olmak ister. Araştırır kadının bir marangozun hanımı olduğunu öğrenir. Marangozu saraya getirtirir ve bir gecede bin tabut yapmasını emreder. Şayet istenilen işi bu süre zarfında yapmazsa kellesinin vurulacağını söyler. Marangoz evine gider. Kendisine verilen süre zarfında istenilen işi yapamayacağını bildiği için çok korkar, üzülür ve uykusu kaçır. Hanımı marangoza huzursuzluğunun ve endişesinin sebebini sorar. O da şahla aralarında geçenleri anlatır. Hanımı durumu anlar ve kocasına moral vererek der: “Hebîbê Necar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar”

(*Hebîb-i Necar, her zamanki gibi gel uyu; Allah birdir ama binlerce kapı vardır.*)

Ertesi sabah şahın adamları erkenden gelip kapıya vururlar. Kapıyı açtıklarında şahın adamları der: “Şah öldü, marangoz gelsin bir taput yapsın.

Aşağıda da görüleceği gibi elde edilen Kurmancî versiyonların çoğunda şah marangoza bir gece zarfında ağaçtan büyük miktarda kepek ya da talaş üretmesini; Soranî ve Farsça versiyonlarda karasaban boyunduruğundan öküzlerin boynuna takılan zelve yapmasını ister. Zazakî versiyonlarda ise şah marangoza bir gecede her birinin yadı kapsı bulunan yedi sandık veya yapmasını emreder. Benim çocukluk çağından hatırladığım ve yukarıda Türkçe özetlediğim versiyonda şah Marangoz Habîb’e bin adet tabut yapmasını emreder. Hikâyelerin diğer kısımları hemen hemen aynıdır.

II.1. Zazakî hikâyeler:

Z1. Hebîbê Necar

[*Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar? Ena mesela hetê ma de tim yena vatiş; kalik û pîrika mi vatêne, dadî û babîyê mi vatêne...*]

Vanê zamanêk, Hebîbê necar bibîyo. Merdimêko hewl, ehlê karê xwu, sinetkar. Cînîya ey zî zaf rinde biya.

Paşayê welatî rojêk cînîya ci vînenê, çim verdeno ci. Perseno, vano “Ena cînî kam a?” Vanê “Cînîya Hebîbê necarî ya.”

Paşa xwu rê vano ez sereyê Hebîbê necarî bikerî vinî, wa cînî mi rê bimano. Xebere şiraweno Hebîbê necarî rê, vano “Emşo heta azanê sibayî hewt sindoqan viraze, her sindoqe zî wa hewt berê ci bibê. Eke nê, siba sereyê to şino!”

Hebîbê necar, feqîrê mi, senî şewêk de hewt sindoqan virazeno, her sindoqe zî gereka hewt berê ci bibê?

Şino keye. Cînî şamî ana. Nêeşkeno biwero. Cînî persena vana “Se biyo?” O zî hal mesela vano. Cînî fam kena paşa wazeno sereyê mêrdeyê aye bikero vinî. Vana:

- Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar!

Beno destê sibayî, eskerê paşayî yenê req-req danê ber ro. Hebîbê necar vano “Ameyê mi benê!” Cilanê xwu dano xwu ra. Ber kenê a. La eskerî vanê “Paşa emşo merd. Bêre ci rê tabute viraze.”

Cîniya ci vana “Mêrik mi to ra nêva ‘Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar?’ Ti zerrîya xwu tim pak bigêre, pîlê pîlan esto, heqan heq keno!”⁸

Z2. Hebibi Neccar

Hebibi Neccar Yasin dî zi vyeren ra. Antaqya. Qral ucê rucêk yen vêr Hebibi Neccar ra vyeren ra, Hebibi Neccar marangoz. Kiyê yi z’ marangoz yi ra nızdi yu. Ciniyê Hebibi Neccar zaf rınd biya. Ena hew qral zerr kuen ciniyê yi. Vun, ez se kiri, se bikiri, yo felek biyari ini ser, ez ciniyê yi bêr.

Vun, ez yo guuru zuar bid cı, wa wı nyeşk biyar ca. Ena hew wı nyeşk biyar ca, ez vuna, tı sini, mı fermun kerd, gurı mı vat, tui niard ca? Venda cı dun, tıra vun: “tı henzar hew beru vıraz, ez ay beru kuena kueşk a.”

Hebibi Neccar xui b’ xui vun, ez sini yo şew ıd vırazena. Düşmiş ben, ciniyê yi uniyena tıra, vuna feqir, qê tı hend düşmiş bên?

Vun: “Hal hawal ena ya xonım, qral umo, mı ra vat, gereka tı zerrê ena şew ıd henzar hew beru vıraz. Ez henzar hew ber sini vırazena?”

Cinyek iz vuna: “Xui gêj mekir, biyê zê her ruêc, her ruêc tı sini yên vırarê mı d’... Biyê raku. Alla yo ber bıqefılın, yo ber ken a.”

Myerık ranikuen heta sêrsawê. Sêrsawê diyen, hend vinen ber dun pırı. Wı vun: “Cellat umê mı kışên.” Ciniyek vuna: “Meters.”

Wı vun: “Ez sini metêrs, ber çiniyu, mı nivıraşt, mı bên kışên.”

Şın ber ken a. Merdim qral vun: “Tawıt vıraz, qral merd.”

Ben şa, şın yo tawıt vırazen, henzar hew mıx dun pırı.⁹

Z3. Westa Necar

Paşê melmıkê rucêk tıver ra gêren, unyen tıra yo cini çarşui d’ gêrena. Una ehend rınd a, ehend rınd a, cini enayın çêw nidiya.

8 Lezgîn, Roşan, “Hebîbê Necar”, <http://www.zazaki.net/haber/hebb-necar-2461.htm> (Erişim: 16.11.2018/21:30)

9 Kaynak: Molla Halis ÇETKİN/Bingöl Gılbe Köyü.

Persen, vun: “Ena xonimê kum a?”

Vun: “Ena xonimê filun necar a.”

Necar o tarix id marangoz. Numê yi, adrês yi, her çi yi gen, ci’r qasud (merdim paşê) şawen. Şawen cê yi, vun: “Paşê tu waşt”.

Vun: “Mı ra vun se, yi z’ vun, tı biyê, ma nizun.”

Zaman yı ben de, dıkun xui qefilnen, şın cê paşê. Vun: “Paşa, ez filun merdim a, tu ez waştta.”

Paşa: “Tı ruınış.”

Westa nişen rui.

Paşa vun: “Westa, tı gereka vist çahar sahat id tı tawit hazır ik! Cê yo laser ben, harb ben, tawit hazır ib.”

Westa düşmiş ben, ehndêk yo hesaw erzen ver, guirê yo ruec, dı ruec, hiri ruecu niyu.

Vun: “Paşa, ehndêk sini ez vırazena. Zaf?”

Paşa vun: “Tı ya ehndêk vırazên, vist çahar seat id teslim kên ya sarê tu tıra kena.”

Teselê westi kuena, dun pırı şın. Şın kiye. Guirê mın o, enı çiyu, guêş pa nikuen. Desmaj xui gen, nımaj ken, xui b’ xui düşmiş ben. Xonimê yı persana, vuna: “Tu d’ yo hewal est, tı qê ena düşmiş bên?”

Wı vun: “Cara.”

Ya vuna: “Cara niyu, cê çik tu d’ est.” Kuena lak, vun: “Paşê êr venda mı do, vat ehndêk tawitu vist çahar sehat id vıraz, teslim ma k’. Ehndêk tawit guirê mın o yo hefti yu. Ez sini 24 sehat id ez vırazena?”

Ciniyê yı saleh a. Vuna: “*Usta, tı rabe weki her car (Tı sini k’ tım umên kiye, tı desmaj xui bıq nımac xui bıq, rakur). Xudê yek e, deri hezar (Alla yo bêr yı henzar, tı qet munnet mek’).*”

Myerik cesaret gen, wurzen, nımaj xui ken, şın. Vun *Alla yo, bêr yı henzar.*

Kuen ra. Sêrsawê yo dun bêr ir. Vun: “Xonım, dı şui bon kum?”

Cını şına, ber kena a, persena, vuna: “Şıma kum?”

Yi vun: “Westa ho ça, vena ci d’, paşa merd.”

Ya şına vêr westê, vuna: “Qasud şawıt, vun, paşa merd. Wa ci r’ tawit vıraz.”¹⁰

Not: *Hikâyelerdeki imlâ farkı alıntı yapılan kaynaklarla ilgilidir.*

10 Kaynak: Selahattin ÇETKİN/ Bingöl Gilbe Köyü.

Kurmancî hikâyeler:

İlk Kurmancî hikâye Kürtçe'den Farsça'ya çevrilen bir kitaptan alındığı için Türkçe çevrisi verildi.

K1.Xwedê yek e, derî hezar.

Allah birdir, kapı bin.

Çok fakir bir marangoz vardı ve sadece bir dostu vardı; o da hanımıydı. Bir gün padişahın gözü marangozun hanımına ilişti ve marangozu kışkırdı. Hanımını almak istedi fakat bu amacına nasıl ulaşabilirdi?

Padişah içinde dedi: “Onu zorla alamayacağıma göre, iyisi marangozdan yapamayacağı bir iş istemeliyim. O işi yapamayınca karısını alır, onun da boynunu vururum.”

Padişah vezirini marangozun yanına gönderdi.

Vezir ona dedi: “Ey marangoz! Senin yarına kadar beş çuval kepek hazırlaman lazımdır. Eğer beş çuval kepek hazırlamazsan kelleni uçurmuş olursun.”

Vezir bunu söyledi ve gitti.

Marangoz üzüntü deryasına boğuldu ve şahın onun kellesini uçurmak istediğini anladı. Karısı kocasının uykusunun kaçtığını görünce kendisine sordu:

“Neden uyumuyorsun ve bu kadar gidip geliyorsun? İçinde neyi saklamışsın da benden gizliyorsun?”

Dedi: Canım! Ben şahın emrini yerine getiremiyorum. Yarına kadar yedi çuval talaşı nasıl hazırlayabilirim? Bu iş, sanki şah beni yok etmek için ileri sürdüğü bir bahanedir.”

Karısı dedi: “Ey canım! Rahat uyu her zamanki gibi; Allah birdir ve yol binlerce.”

Şafak söktü, horozlar ötmeye başladı ve birileri marangozun kapısına vurdu: “Ey marangoz, ey marangoz!”

Marangoz onu götürmeye geldiklerini sandı, kalktı ve kapıyı açtı. Gelen kişi dedi: “Ey marangoz! Çabuk kalk, hemen bir tabut yap, padişah ölmüş!”

Marangozun hanımı bu sözü duyunca dedi: “Sana demedim mi, sabaha kadar yat, *Allah birdir ve yol binlerce?*”¹¹

K2.Hoste necar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar.

[“Marangoz usta her zamanki gibi yat, Allah birdir, kapı bin tanedir...”

“Yani ey darlığa düşmüş insan, Allah'tan ümit kesme, Allah büyüktür, çaresiz kalmış kuluna her türlü yardımı yapar.”]

11 Urdişane Sisil, *Efsânehâ-yi Kûrdân*, Çev. E. H. E. Şâlçî, Neşr-i Sâlis, Tahran 1386 hş., s. 193.

Tê gotin ku padîshahekî gelek zordar hebû. Ev padîşah rojekî di nav bajêr di-ğere, çavê wî li jinikek gelek spehî dikeve. Dilê padîşêh dikevite jinikê. Piştî ku vedigere çihê xwe, hema gazî wezîrê xwe dike û dibêje hal û mesele ev e: Li filan taxê çavê min li jinekê ketiye. Tu çawa bikî bike wê jinê ji bom in bîne. Wezîr diçe wê taxê, pirsyarê dike, dinêre jinik bi mêr e û mêrê wî jî necar e. Vedigere cem padîşêh jê re dibêje ew jinik bi mêr e. Padîşah dibêjiye: Ez vir de wê de nizamim, ez wê jinikê dixwazim.

Wezîr mecbûr dimîne, gazî mêrê jinikê dike û jê re holê dibêje: “Fermana padîşêh e, divê tu ji îşev hetanî sihorê barek arê daran ji me re bînî, an jî padîşah wê sere te jêke.”

Mêrik dibêje: “Ez ê çawa di vê dema kurt de barek ar bînî?”

Wezîr dibêje: “Ez nizani, padîşah welê ferman kirîye.”

Mêrê jinikê vergerîya malê. Dema jina wî dît ku ma’ d li rûyê mêrê wî nemaye û fêhm dike ku tiştêkî xerab qewimî ye. Got mêrê xwe, ka ji min ra bibêje meseleya te çi ye? Mêrê wê got, hal û mesle ev e. Jinikê got: **“Hoste necar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar.”**

Li ser wê ştexaliya jinikê ew û jina xwe radizên. Sibehê zû yek destê xwe li deriyê wan dide. Ji xew şiyar dibin. Mêrik ji jina xwe re dibêje, “Va ye dem hat, wê min bibin.” Necar diçe derî vedike, dibine va ye leşkerê padîşah di devê derî de ne.

Necar ji wan re dibêje:

“Çi eceleya we heye, hê zû ye.”

Leşker dibêjin:

“Ka zû rabe tabûtekî çêbike, padîşah sere te xweş!!!”¹²

K2. Hosta necar were binve wekî her car şev yeke û dergeh hezar.

[Mina: **Dar dikevî berê wê bi kûve!** Ev gotina he tê gotin gava mirovek gef û zirta li êkê bikî bitirsînit û wan gef û zirta girê bidî bi çaxekê ve ewê dî wê jê ra bêjît: “De malava heta hingê jî dar dikevî berê wê bi kûve!”

Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin “hosta necar were binve wek her car, şev yeke dergeh hezar.”]

Binyata vê gotinê dibêjin carekê paşayek zordar hebî carekê li nava bajarê xwe digêrha çavê wî bi jinekê ket, ji dilê heyne ji hezar dila dilê wî ketê zivirî çû mal got aqildarê xwe: Jinek li filan taxê min dîtiye divê to ji min ra bînî. Aqildar çû sehkir û hat got; paşayê min ew jinik bi mêr e! Ê mêrê wê necar e. Paşayî got: Ez nizamim çawa bit divê to wê ji min ra bînî. Aqildarê wî neçar bî rêkir li

12 Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşyan û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014, 155.

dûv mêrê jinkê ve anî dîwanê û gotê: Bi fermana paşê ji îşev heta siharê tobarek arê dara bînî heynê wê paşa serê te lê bikit. Mêrik got: Hema bila niha paşa serê min lê bidit, eve ez nikarim barek arê dara bînim! Paşê got: Ez zordarîyê nakim, muhlet ji te ra heta siharê. Nekar zivirî malê dilkul, sernixûm, pûm kirî. Jinka wî gotê; te xêre, dilê te nexwş e? Serê xwe lê bada. Çine jinikê bela xwe jêve nekir her gotê: Te çî ye? Ka bêje to çima pûm kirî? Merik [mêrik] got: Min çî ye? Dilê paşê wê ketî te divêt min bikujit da te ji xwe ra bînit. Çi hêcet nîn in, ji bilî wî qasî yan ez ê jê ra barek arê dara çêkim; yan jî wê serê min jêkit. Pa ez malwêranê Xudê barek arê dara ji kûve çêkim, heta siharê! Ax babooo! Rast e çaxê dibêjin:

“Xezala min delala min konê babê te li baye
 Xezala min delala min li ser ra koçk û sara ye
 Xezala min delala min jina spehî bela ye.”

Çî gava mirov jinek spehî yan ûlyek spehî yan zevîyek spehî hebit, mirovên xurt û zordar çavên wan pê ranabin heta ji mirov nestînin; çavê wî li te ketîye dilê wî ketîye te dixwazin min bikujit te ji xwe ra bibit, ji vê pêve tiştek dî nîn e. Karê mirovên zordar eve ye! Vêca ya ji hemîyê temaşatir ewe ku digot: “Ez zordarîyê nakim” her wekê zordarî bi stru we. Jinikê got: “Hosta necar we binve wekî her car şev yeke dergeh hezar” were binve soz û peyman bit li ser canê min, ez hevalfîya te nahêlim hema piştrast be! Were binve Bela xwe ji xwe jêve ne kir heta bire li ser cihê wî û her du ka xwe pêkve nûsandin. Çaxekê necar hişyar bî li ser dengê dergehê xwe bezî çû dergeh vekir dil bi tirs û dengê şikestî got: Ma haware babo babo de bila dinya runahî bibit paşî min bibin! Belê wan lê vegerand û gotin: Zûbe tabûtekê ji paşê ra çêke paşa mir!¹³

K3.Hoste necar

Dibê carekê mîrê Mila û şêwirdarê xwe li bajarê “Mêrdîn”ê digeriyan, rastî avayekê hatin dîtin ku pîrekek li ser qesrê rûniştîye meriv ne bixwe û ne vexwe hema ji xwer lê binere, hingî spehî û bedewe.

Mîr pirsî, gelo ev avaniya kêye?

- Jêre gotin: Avaniya yekî necar e.

Mîr vegerya dîwanê, û şand dû ê necar û jêre got: Ji niha û sê roj dî ez sê ferd kapeka dara ji te dixwazim, ji ber ku dinya zivistane û erd herî ye, emê wê kapekê li ber lingê hespên leşker bireşînin ji bo t’elîmê, û eger tu neynî wê serê te bê jêkirin.

13 Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stoc - holm 1989, 58-59, 111.

- Nekar got: Mîrê min, bi Xwedê ji niha û heya du salê din ez bişuxulim, sê ferd kapek çênabe.

- Mîr got: Ez nizamim divê tu bînî.

Nekar bi dilkî şikestî hate mal rûnişt, jina wî hate teniştê rûnişt. nerî ku mêrê wê bê made.

Jina wî gotê: Çima tu bê made?

-Nekar; çi tiştê di nav wî û mîr de çêbû, jêre got.

- Jina wî jêre got: Hoste necar, rakev weke her car, Xwedê yek e, dergeh hezar. Ma tu ji kû zane, ku serê sibehê qiyasa tabûta mîr ji te re bê. Ji ber ku pêşyan gotine: (*Meriv tevdira dike û Xwedê teqdira dike*).¹⁴

Sibeh zû, dîtî hinek li derî dixin. Nekar rabû û qefist û lerizî û got:

- Va hatin min dibin.

Jina wî rabû derî vekir, dît ku sê leşker li ber derîne û nexek di destê wan deye, ji jinikê re gotin: Mîr îşev mir û necar, divê tabûtekê jêre çêbike.¹⁵

Not: *Hikâyedeki bazı ifadeler (jêre, bedewe, kêye gibi) günümüz Kurmançî imlâya göre uygun görülmeyebilir. Ancak etik olanı hikâyeyi olduğu gibi aktarmaktır.*

K4. Hoste necar, rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.

Rojekî mîr û bi mahiyeta xwe ve derketin seyrana paytextê xwe, da ku rewşa gele xwe li şûnê bibîn. Di wê navberê de çavên mîr li jineke bedew ketin. Bi dîtîne re dile wi kete jinikê, hîş û aqil ji serê wî çûn. Dema ku zivirî seraya xwe, got aqildarê xwe:

“Min li taxa jêr jinek dît, here ji imin re bîne.”

Aqildarê wî çend zilam û mihafizan bi xwe re birin, çû taxa ku mîr jê re wesifandibû û li jinikê geriya. Dema ku rewşa jinikê fehm kir, zivirî û derket hizûra mîrê xwe. Mîr got:

“Ka jinik?”

Aqildarê wî got:

“Mîrê min, xwedê temenê te dirêj bike. Jinik bimêr e. Mêrê wî jî necar e.”

Mîr qehirî, çav li serê wî sor bûn, nizanî ku çi bike, got:

“Çend leşkeran rê ke mala jinikê, bila biçin mêrê wî bînî hizûra min.”

Li ser fermana mîr, aqildar mûfrezeyekî rê kir mala hoste Hebîbê Nekar, bi çenge wî re girtin, anîn hizûra mîr. Mîr bi dengê dijwar, got:

“Ez zordariyê li te nakim, ji te re sibê heta seherê destûr, tê hezar darbestî ji min re çêkî. Heke yêkî tenê jî kêmbê ez ê sere te jêkim.”

14 Bu da Kurmançî’de aynı konuyu yansıtan başka bir atasözüdür.

15 Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstânê-yê Kurdî-yê Kurmancî)*, İnan/Qum 1393 hş., 14.

Necar xwest ku bersivekê bide mîr, lê leşkerên mîr hema ew ji wir dûr xistin. Bi dile bikul, bi keserên kûr heta mal. Jina wî pirs kir. Hoste got:

“Heta sehere hezar darbestên çêkirî ji min dixwaze. Heke negihîjin li şûna wî serê min dixwaze.”

Jinikê fehm kir ku çi bûye. Hoste dest bi çêkirina darbestan kir, lê bê hêvî bû. Êvarê şiv nexwar, heta nivê şevê hê çar heb darbest çêkirîbûn. Jinikê got:

“Were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.”

Hoste got:

“Bedewîya te hiş ji sere wî bêbavî biriye, ew dixwaze min bikuje û te jî ji xwe re bibe. Tu jî dibêjî were rakeve.”

Zilam guhê xwe neda jina xwe. Heta sibehê şixulî, lê deh darbest jî çenebûbûn. Êdî hêvîyên wî şikestin. Jina wî dîsa got:

“Bêyî li ser canê min rakeve, bila soz û peyman be ez hevaltîya te bernadim, piştrast û serbilind be, were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hexar.”

Hoste fehm kir ku keda wî vala ye, bi ya jina xwe kir, xwe sparte Xwedê û çû di hembêza jina xwe de raket. Sibehê bi dengê derî re ji xew rabû. Dît ku leşkerên mîr in. Xwîn jê çilkî, got:

“Ma gelek bilez e?”

Hoste zivirî ku xatir ji jina xwe bixwaze, serleşker bi mile wî re girt, got:

“Te fehm nekîr ku em çi qas bilez in. Ne wisa?”

“Ma hûn nahêlin ku ez xatir ji jina xwe bixwazim?”

“Tû naçî tu deran, mîr mirîye, tu bi lez darbestekê ji me re çêkî, em ê biçin.”

Hoste ji paşîya karxaneyê darbestek anî û got:

“Darbest amade ye, fermo!”

Piştî hoste zivirî, dît ku jina wî li hember e. Jina wî got:

“Min negot, were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.”¹⁶

K5.Apê Necar, rakeve wekî hercar, Xwedê yek e derge hezar.

Xwediyekî pezan hebûye, biharekê pir berf bariye û ka û genimê wî jî zû ve ye xilas bûye. Mêrik jî pir ber ketiye û ji gundiya xwe re gotiye, hetanî sibe be li ser mî û berxên min ve qir tê, giştik dimirin. Yekî gundiya wî merivê jî wî gotinê [Apê Necar, rakeve wekî hercar, Xwedê yek e derge hezar.] gotiye. Mêrik jî baweriya xwe aniye û raketiye. Bi şev ve hetan sibe baran bariye, ew berf jî giştik heliyaye.¹⁷

¹⁶ Oncu, Mehmet, 329-331.

¹⁷ Bu varyant 72 yaşındaki Xasxanim Gargılı'ye aittir. Erzurum-Çat -Parmaksız Köyü.

Soranî hikâye:**S: Xwudâ le Sultân Mehmûd Gewretir e**

Rojêk Sultan Mehmûd be nêw şar da degerê, be ber derkey hemam da têdeperê u jinêkî zor ciwan debînê ke le hemam dête der. Kotî: Ew jine debê hî kê bê? Ewîndarî jine debê u we diway jine dekewê heta deçête jûrewey malêk. Malekey nişane kird û zû gerawe koşk u destûrî da pîrêjinêkî fêlbaziyan hêna koşk, be jiney kot:

-Debê cilubergêkî kon u diraw dever bikey u wek suwalkeran biçîye filane maley u bizanî mêrdî ew jine ciwane kê ye u çi kareye?

Pîrêjin cilubergî siwalkeraney poşî u be pîrsepîrs xoy geyande male jine ciwaneke u çû le derkey da. Jinî xawen mal hat u derkey kirdewe. Çawî be pîrêjin kewt, pîrêjin pêy kot:

-Zor mandûm, Îzînim bide bi rêk lêre bihesêmewe.

Pîrêjin wirde wirde ber bûwe qîsan u boy derkewt mêrdî jine dartaşê.

Diway ewe ke hemû şitêkî lê rûn bowe, xwudahafîzî kird u gerawe koşkî sultan u ewey zanîbûy bo sultanî gêrawe u xelatêkî başîşî wergirt.

Diway ew roje, sultan nardî dartaşyan birde koşk. Dartaş her ke le koşk wejûr kewt, kirnoşî bird u kotî:

-Sultan çi karêkî bem dartaşê feqîr u hejare heyê?

Sultan kotî:

Eto debê le nêwan em sê karey ke pê delêm, yekiyan helbijêrî: Ya sert lêdem. Ya jineket telaq bidey. Ya be set denike co, darêkî yek mîtrî dirust bikey!

Dartaş bi rêkbîrî kirdewe u kotî:

-Be set denike codarî dirust dekem.

Sultan kotî:

-Sê rojî molet e. Eger netiwanî sert î dare u malêşî î şay!

Dartaş be narehetî çowe dukan u xerêkî kar bowe. Êwarêş ke wîstî biçêtewe mal, hemû keresekanî dartaşîni helgirtin u dukanî daxist u be xoy kot: Em derke îdî hîç kat nakirêtewe! Katêk çowe mal, jinekey lê pîrsî:

-Pîyaweke ewe bo wa peşewî?

Dartaş hemû şitêkî bo gêrawe. Jine zanî çi bas e, be mêrdekey kot:

-Le set denike codar dirust bikem.

-Bot dekirê?

-Çon şitî wa debê. Denike coyek çonawçon be destewe degirî u daydetaşî? Sereray eweş bêni ca darîkî dirêjî pê saz bikey. Du sibey diwayîn rojî jiyanim e.

Jine dilê mêrdekey dawê u kotî:

-Pîyaweke! Biço binû xot narehet meke, Xwuda le Sultan
Mehmûdî gewretir e, ca heste niwêjit bike u asude lêy binû.

Dartaş niwêjî kird u lê niwist, heta bizanê Xwuda çi deka. Rojî diwayî xerîk
bû ta belkû bitwanê her nebê darêk le co dirust bika, belam her çî kirdî u kirandî
le destî nehat. Dîsan be jinekey kot:

-Jineke sibey diwayîn rojim e.

-Biro weşiwên karit bikewe, Xwuda le Sultan Mehmûd geweretir e.

Ew rojîş be set tirs u dilexorpe tewaw bû. Rojî sêyem geşti. Dartaş çawer-
riwan bû heta piyawî sultan bên u bîben. Jineş lêkda lêkda mêrdekey dildarî
dedawe, deykot:

-Metirse Xwuda le Sultan Mehmûd Gewretir e.

Le demî da dengî derke hat. Jine çû dîtî yekêk be şiwên dartaş da hatuwe.
Delê: Dartaş le kuwê ye bê tabûtêk bo Sultan dirust bika, çun sultan duwê şew
mirduwe.

Jine be xoşhaliyewe xoy be jûrê da kird, dîtî mêrdekey xerîke xwudahafizî le
mindalekanî deka u le ber xwuda deparêtewe!

Jine kotî:

-Pîyaweke, edî pêm nekotî xwuda le Sultan Mehmûdî gewretir e?

Heste biçû tabûtê bo sultan dirust bike.

Dartaş ke em hewaley bîst kirnoşêkî bo xwuda bird u kerese u amrazî pêwîst
bo saskirdinî tabûtî hilgirtin u berew koşkî sultan werêkewt.¹⁸

Farsça Hikâyeler:

F1.

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez sultan mehmûd bozorgter-est.

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Bir gün Sultan Mahmud sarayının eyvanında geziyordu. Gözü bir marango-
zun hanımına ilişti. Dayanılmayacak şekilde ona âşık oldu ve vezirinden bir çö-
züm yolu bulmasını istedi. Çok kurnaz ve muzır bir adam olan vezir dedi: “Eğer
padişah bu sırrı açığa vursa ya da marangozu açıktan öldürse, çok kötü olur.
Marangozu çağıralım, kendisine diyelim: “Bir gün bir gecede bize ağaçtan bir
yük saban boyunduruğu *zelvesi* (karasaban boyunduruğundan öküzlere boy-

18 Weysî, Resûl – Futûhî, Suwâre, *Çawge I*, Çâpxâneê Mukriyânî, Hewlêr 2013, 132-135. De-
leyen yazar hikâyenin sonuna şu ifadeyi koymuş: Diyarî Selah Payaniyanî-Mehabad.

Not: Bu Soranî hikâyenin Latinize edilmesinde Öğr. Gör. Şerif GÜZEL'e şükran borçluyum.

nuna geçirilen iki çubuk. Zazakî *kilame*) yapman gerekir. Hatta eğer bir yükten bir dirhem eksik olsa seni sorgusuz sualsiz öldüreceğiz.”

Sultan Mahmud vezirin zekâsına hayran kaldı ve onu bu işle görevlendirdi.

Vezir marangozun kapısına gitti, durumu ona anlattı ve dedi: “Yarına kadar ağaçtan bir yük saban boyunduruğu *zelvesi* yapıp bize teslim etmen gerekir.”

Olup bitenden habersiz olan ve Sultan Mahmud’un ona oyun oynadığını (onu siyah nohut aramaya göndermek istediğini) bilmeyen zavallı marangoz, neredeyse korkudan ölecekti. Endişeli ve tedirgin bir halde geldi, konuyu hanımına anlattı ve bir çare bulmasını söyledi. Çok bilgili, zeki, iffetli ve namuslu olan hanımı, konuyu anladı ve kocasına dedi: “Neden kendini bu kadar kaybetmişsin? Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.” Hanımı ne kadar çok ona moral verse de fayda etmedi.

Akşam olunca marangoz adam işe koyuldu, *zelve* yapmakla meşgul oldu ve hanımı da sürekli ona moral vererek derdi: “Kalk gel, rahat şekilde uyu; Allah büyüktür.” Fakat marangoz şuurunu ve duygularını kaybetmiş ve korkudan bir türlü sakinleşemiyordu.

Sabah oldu, marangoz azıcık *zelve* yapabiliyordu. Hanımıyla vedalaştı, dedi: “Şimdi şahın uşakları gelir, beni götürüp darağacına asarlar.” Hanımı yine dedi: “Korkma! Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Tam bunu konuşurlarken kapı çalındı. Marangozun rengi kaçı ve korkudan neredeyse can verecekti. Hanımına dedi: “Benim gücüm kalmadı, sen git bak ne istiyorlar?” Hanım gitti, kapıyı açtı, gelenler Sultan Mahmud’un uşaklarıydı. Zavallı kadın zelveleri ve kocasını götürmeye geldiklerini zannetti.

Sordu. “Kiminle işiniz var?”

Dediler: “Kocanı götüreceğiz. Sultan Mahmud öldü. Onun için bir tabut yapması lazım.”

Kadın neşeyle geri döndü, kocasına dedi: “Sultan Mahmud ölmüş. Sana demedim mi korkma, Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür?”

Marangoz yine de inanmadı. Fakat gidip Sultan Mahmud’un ölmüş bedenini yakından görünce inandı.¹⁹

F2.

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez sultan mehmûd bozorgter-est.

Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.

19 Hazrâ’î, 1046.

Bir gün Sultan Mahmud güzel bir kadını hamamdan çıkarken gördü. Bir gönülle değil bin gönülle kadına âşık oldu. Bir hilekâr kocakarıya emretti: “Git filan eve bak, o güzel kadının kocası kimdir, öğren?”

Kadın dilenci kılığına girdi ve sora sora o kadının evine ulaştı. Yavaş yavaş söze girdi ve kadının kocasının bir marangoz olduğunu öğrendi.

Ertesi gün Sultan Mahmud adamını gönderdi, marangozu saraya getirdiler. Marangoza dedi: “Sana söyleyeceğim şu üç işten birini tercih etmen gerekir; ya kelleni uçuracağım ya hanımını boşayacaksın ya da bir arşın uzunluğunda yüz adet *zelve* yapacaksın.” Zavallı marangoz biraz düşündü ve “*Zelve* yapacağım” dedi. Sultan Mahmud dedi: “Sana üç gün süre tanıyorum. Eğer yapamazsan başın darağacına, malın da şahın malı olacaktır.” Ondan sonra marangozu gönderdi.

Çaresiz kalan marangoz huzursuz ve üzüntülü bir şekilde evine gitti.

Hanımı sordu: “Ey adam! Neden bu kadar üzgünsün?”

Marangoz başından geçenleri hanımına anlattı.

Kadın konuyu anladı. Kocasına dedi: “Ey adam! Sen hangi şartı kabul ettin?”

Marangoz dedi: “*Zelve* yapmayı kabul ettim.”

Kadın kocasına moral verdi ve dedi: “Ey adam! Üzülme. Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Ertesi gün marangoz, belki mümkün olur diye birkaç *zelve* yapmaya çalıştı ama ne kadar uğraşsa da fazlasını yapamadı. Neticede üç gün geçti.

Marangoz, sultanın elçisi gelip kendisini götürüleceğini beklerken hanımı da sürekli ona moral verip derdi: “Korkma! Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Tam o sırada kapıdan ses geldi. Kadın kapıyı açmaya gitti ve kocasının götürmeye gelen bir elçiydi. Elçi dedi: “Marangoz nerede? Hemen saraya gelip Sultan Mahmud için bir tabut yapması lazım; Sultan Mahmud dün gece vefat etti.”

Kadın neşeyle içeri geldi ve kocasına haber verdi: “Ey adam! Demedim mi *Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür*. Kalk git, Sultan Mahmud için bir tabut yap.”²⁰

Ek: Son olarak Bitlis’le ilgili bir web sitesinde “Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar” şeklindeki Kurmancî atasözüne ve altına Türkçe’ye eksik çevrilen hikâyesine yer verilmiştir. Bu versiyonda diğerlerinden farklı olarak dikkat çeken özellik, kralın marangozdan “bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazı yapmasını” istemesidir.

20 Zûlfiqârî, Hesen, *Dâstânâ-yi Emşâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran ۱۳۸۵ hş., 439.

Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar.

Marangoz kalfası, her zamanki gibi yat, Allah birdir ama ihtiyaçları gidermenin bin kapısı vardır.

Bu atasözü, bir kralın, bir marangoz kalfasına, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazi yapmasını emretmesi üzerine söylenmiştir. Kral marangoz kalfasına 24 saat süre tanımış ve bu süre içinde isteneni yapmadığı takdirde idam edileceğini bildirmiştir

Bunun üzerine güç durumunda kalan marangoz, uzun süre düşündükten sonra bu sözü söyleyip yatmaya karar vermiştir. Ertesi gün kralın ölmesiyle bu söz yayılmış ve atasözü durumuna gelmiştir. Sanatın günümüzdeki gelişmişliği karşısında, istenen iş bir çocuk oyuncağı niteliğinde ise de, bu atasözü, marangozun Tanrı'ya güvenerek yatması gibi bir değer ve önem taşımaktadır.²¹

Sonuç: “Hoste Necar” (marangoz ustası) daha doğrusu ve orijinali “Habîb-ê Neccar” sözcüklerinin içinde geçtiği atasözünün formel ve sanatsal yapısına bakılırsa hem atasözünün hem hikâyesinin Kürt halk kültürü kaynaklı olduğu ve zamanla farklı motifler şeklinde işlenip günümüze kadar kuşaktan kuşağa aktarılarak geldiği görülür. Fakat atasözünün menşei ile ilgili aktarılan hikâyelerin değişik versiyonlarının tahkiyelerinin genel anlamda yeterince sağlam ve doyurucu olduğu söylenemez. Bu da her bir derleyicinin üslubu ve hikâyeleri aktarırken yaptıkları kişisel tasarruflarla ilgili olabilir.

Bu ortak atasözlerinde öne çıkan temel değerler; Allah'a imanın gereği olarak onun her şeyi aşan sınırsız büyüklüğüne, gücüne, kuvvetine ve merhametine inanmak; ona samimiyet ve ihlâsla güvenip tevekkül etmek; onun hikmet gereği kulu için öngördüğü duruma rıza göstermek ve belalara karşı sabırlı olmak; bütün çarelerin tükendiği durumlarda insana yardımcı olacağını güvenip ümit etmek şeklinde sıralanabilir. Bu düşünce ve inancın temelinin; “Allah'ın eli (kudreti) onların ellerinin (gücünün) üzerindedir.” (*Kur'ân/Fetih*, 10; krş. *Dihxodâ*, II, 716); O herkesten daha merhametlidir.” (*Kur'ân/Yusûf*, 92; krş. *Dihxodâ*, II, 716); “Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter.” (*Kur'ân/Talâk*, 3) vs. ayetlerle hadislerle dayandığı söylenebilir.

21 <http://www.bitlisname.com/2015/11/18/1918-atasozlerimiz-uzerine-bir-calisma> (Erişim: 13.11.2018/ 17:20)

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Ataş, Süleyman, “Habîb en-Neccâr”, *DİA*, XIV, 373-374.
- Badikî, Azad, *Pêşgotinên Kurdî Gotinên Berya*, ts.
- Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşiyân û Biweş*, Weşanên Na, İzmir 2014.
- Çiya Mazî, *Ferhenga Gotinên Pêşiyân*, Weşanên Elma, 2005
- Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989.
- Hazrâî, Emîn, *Ferhengnâme-ê Emsâl û Hikem-ê Îrânî*, İntişârât-ê Nuvîd, Sîrâz 1382 hş./2003.
- Hesen, Bîlal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
<http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim: 10.11.2018/18:20
<http://www.bitlisname.com/2015/11/18/1918-atasozlerimiz-uzerine-bir-calisma> (Erişim: 13.11.2018/ 17: 20)
<https://ganjoor.net/roodaki/baghimande/sh49>. (Erişim: 11.011.2018/19:20)
- Lezgîn, Roşan, “Hebîbê Necar”: <http://www.zazaki.net/haber/hebb-necar-2461.htm> (Erişim: 16.11.2018/21: 30)
- Nûpelda, Kaniya Gotinên Bav û Kalan, Enqere 2014.
- Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstituya Kurdî, Stenbol 1992.
- Qazî, Qâdir-ê Fettâhî, *Emsâl û Hikem-ê Kurdî*, İntişâr-ê Dânişgâh-ê Tebrîz, 1364 hş./1987.
- Rudenko, Margaret, *Efsânehâ-yê Kurdî* (Farsçaya çeviren: Kerîm Keşâverz), İntişârât-ê Âgâh, Tahran 1352 hş.
- Ruxzâdî, Ali, *Guwârey Kûrdewârî: Pend-ê Peşînîyân*, Senendec 1385 hş.
- Seccâdî, Seyyid Abulhamid Hayret, *Pendê Pêşînân*, Hewlêr, 2010.
- Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstân-hâ-yê Kurdî-yê Kurmâncî)*, İran/ Qum 1393 hş.
- Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstân-hâ-yê Kurdî-yê Kurmâncî)*, İran/ Qum 1393 hş., 14.
- Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşiyân*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.
- Urdeşane Sisîl, *Efsânehâ-yi Kûrdân*, Çev. E. H. E. Şâlçî, Neşr-i Sâlis, Tahran 1386 hş.
- Weyşî, Resûl-Futûhî, Suwâre, *Çawge I, Çâpxâne-ê Mukriyânî*, Hewlêr 2013.
- Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994.
- Zinar, Zeynelabidîn, *Xwençe: Gotinên Pêşiyân, Kilam-Dîlok û Çîrok I*, Weşanxana Çanda Kurdî, Stockholm 1989.

Ziyâdne, Sâlih, *Mine'l-emsâli'l-bedeviyye*, 1997 (Elektronik yayın 2003. www.nas-hiri.net; erişim 11.11.2018/ 09: 15)

Zûlfiqârî, Hesên, *Dâstânhâ-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş.

A: Arapça.

DİA: *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

F: Farsça.

Hş: hicrî şemsî.

K: Kurmancî.

S. Soranî.

s: sayfa.

T: Türkçe.